

B O E K E N B E K E K E N

Jan-Jaap van den Berg, Deining, koers en karakter van de ARP ter discussie, 1956-1970, Uitgeverij Kok-Kampen, ISBN 90 43501 51 4; prijs f.75-

Begin jaren zestig vormde de Antirevolutionaire Partij (ARP) voor buitenstaanders een hecht gesloten front. Het zelfbewust optreden van de leidinggevende antirevolutionaire politici bevorderde dat de soms naar buiten komende interne discussies op niet-geestverwanten de indruk maakten dat het verschijnselen van ondergeschikt belang betrof. Dat was bij mij het geval. Als eerste jaarsstudent werd ik geconfronteerd met de, door de aanvaarding van de motie van de antirevolutionair Van Eibergen, op 22 december 1960 veroorzaakte woningbouwcrisis. Een medestudent, die lid was van de Arjos, lichtte mij in over het bestaan van enkele stromingen binnen de ARP. Mijn overtuiging dat de antirevolutionairen altijd consequent één lijn trokken was echter nog zo sterk dat ik aan zijn deskundigheid twijfelde.

De dissertatie van Jan-Jaap van den Berg, getiteld: Deining; koers en karakter van de ARP ter discussie, 1956-1970, maakt duidelijk dat mijn jaargenoot de waarheid sprak.

Van den Berg behandelt bovengenoemde periode in het licht van de ideologische discussie in ARP en de hiermee gepaard gaande strijd om het politiek leiderschap van de antirevolutionairen na het vertrek van dr. J. Schouten.

De politieke leiding van de ARP kwam in 1956 in handen van partijvoorzitter dr. W.P. Berghuis, en dr. J.A.H.J.S. Bruins Slot, de voorzitter van de Tweede Kamerfractie. Naast hen speelde prof. dr. J. Zijlstra een prominente rol. Hij was minister in het kabinet-Drees en trad bij

de Tweede Kamerverkiezingen van 1956 en 1959 als lijsttrekker op.

Bruins Slot en Berghuis voerden de eerste jaren - vaak tot ergernis van Zijlstra - een ideologisch sterk tegen het socialisme en daarmee tegen het kabinet gerichte politiek. Na de breuk met de PvdA en de vorming van het confessioneel-liberale kabinet-De Quay in 1959 bleek echter dat het overheidsingrijpen niet sterk kon worden teruggedrongen. Bovendien kwam vanuit het CNV de wens om te laten zien dat ook in een kabinet zonder socialisten een goed (christelijk)-sociaal beleid gevoerd kon worden.

Deze ontwikkelingen leidden tot interne spanningen binnen de ARP die tot een uitbarsting kwamen in de kritiek op het woningbouwbeleid van de antirevolutionaire minister Van Aartsen. De in december 1960 ontstane crisis kon door de antirevolutionaire senator prof. mr. W.F. de Gaay Fortman, als informateur, worden opgelost.

Hierna kwam bij Berghuis en Bruins Slot met name op het terrein van de buitenlandse politiek een koerswijziging op gang die eind 1961 leidde tot de voor velen verrassende "omme-zwaai" van Bruins Slot ten aanzien van het Nieuw-Guinea-beleid.

Deze opstelling gaf aanleiding tot zoveel verzet in de partij dat Bruins Slot zich bij de kandidaatstelling voor de Tweede Kamerverkiezingen van 1963 op medische gronden terugtrok. Uit deze studie van Van den Berg blijkt dat de oorzaken echter dieper lagen. Ten aanzien van Nieuw-Guinea trokken Bruins Slot en Berghuis één lijn. Reeds tijdens de woningbouwcrisis was Berghuis echter tot de conclusie gekomen dat Bruins Slot beter kon vertrekken. Deze opvatting werd versterkt door-

B O E K E N B E K E K E N

dat nadien de AR-Tweede Kamerfractie over enkele belangrijke onderwerpen (de Mammoetwet en de voetbaltoto) verdeeld stemde. Ook Zijlstra trok zich na ruim zes jaar ministerschap uit de eerste linie terug om lid te worden van de Eerste Kamer. Als gevolg van deze ontwikkeling ontstond binnen de ARP bij de verkiezingen van 1963 een strijd om het lijsttrekkerschap tussen de staatssecretaris van Sociale Zaken B. Roolvink en de Tweede Kamerleden J. Smallenbroek, en mr. B.W. Biesheuvel. Uiteindelijk zouden zij alle drie in een deel van het land de antirevolutionaire lijst aanvoeren.

Inmiddels was binnen de partij tegenover de door Berghuis en Bruins Slot geleide heroriëntatie een reactie gekomen van meer traditioneel ingesteld antirevolutionairen die enkele brochures publiceerden en gedeeltelijk verenigd waren rond het blad 'Tot Vrijheid geroepen'. Daartegenover ontwikkelde Berghuis vanaf 1963 de evangelisch radicale richting.

De kabinetscrisis rond het omroepbestel in 1965 en de hierop volgende vorming van het kabinet-Cals bracht voor de ARP een moment van pacificatie. De traditionelen wensten het omroepbestel te beschermen en waren tegen commerciële tv. De radicalen hadden voorkeur voor een kabinet met de PvdA omdat zij daarvan programmatisch meer verwachtten. De val van het kabinet-Cals, nadat de Tweede Kamer de motie-Schmelzer had aanvaard, leidde tot nieuwe heroriëntatie. Onder druk van minister Biesheuvel had de AR-fractie onder leiding van Roolvink de motie-Schmelzer niet gesteund. Na een stevige discussie binnen de partij was Biesheuvel tot lijsttrekker gekozen. De Tweede kamerverkie-

zingen van 1967 bracht de ARP twee zetels winst. Dit was echter voor een niet onbelangrijk deel te danken aan de populariteit van Zijlstra die na de val van het kabinet-Cals als premier optrad van een interimkabinet, met bewindslieden uit de KVP en de ARP.

Als informateur bereidde Zijlstra de weg voor een confessioneel-liberaal kabinet onder leiding van Biesheuvel. Dit gaf een groep antirevolutionaire 'spijstemmers' aanleiding een open brief aan het partijbestuur te schrijven. Zij waren van oordeel dat de ARP in een kabinet met de VVD haar evangelische radicaliteit zou verloochenen. De radicalen kregen steun van Berghuis. Hij werkte Biesheuvel bewust tegen als formateur. Nadat Biesheuvel zijn formatieopdracht had terug gegeven slaagde de KVP-politicus P.J.S. de Jong er in een kabinet steunend op KVP, ARP, CHU en VVD te vormen. Voor de politieke carrière van Berghuis betekende deze formatie het begin van het einde. De kritiek op Berghuis binnen de partij leidde in februari 1968 tot zijn aftreden. Daarmee verloren de radicalen een belangrijk steunpunt in de partijleiding. Mede door een goed georganiseerd optreden bleven zij een belangrijke rol in de interne discussie spelen. In de loop van 1970 verlieten een aantal radicalen echter de ARP. Hier eindigt het onderzoek van Van den Berg.

De auteur maakt duidelijk dat de discussie binnen de ARP in de periode van 1956 tot 1970 zich concentreerde rond de vraag naar de relatie tussen geloof en politiek in een proces van snelle en ingrijpende politiek-maatschappelijke veranderingen.

In deze discussie waren drie denkrichtingen te onderscheiden. De moderne-pragmatische richting bepleitte aanpassing aan de gewijzig-

BOEKEN BEKENEN

de economische en politieke omstandigheden zonder de traditionele theologische onderbouwing. Daarnaast was er de traditionele richting die zich verzette tegen de relativering van de oude beginselen. Begin jaren zestig ontstond de evangelisch-radicalen richting. Deze groep streefde naar een herformulering van traditionele antirevolutionaire uitgangspunten tot een (evangelisch) radicale maatschappijvisie. In deze periode ontbrak bij de ARP één algemeen geaccepteerd politiek leider.

Na 1970 kreeg de interne discussie een ander karakter doordat een deel van de 'radicalen' de ARP verlaten had en het leiderschap van Biesheuvel gevestigd werd.

Na de verkiezingen van 1971 vormde Biesheuvel een kabinet dat steunde op de drie christen-democratische partijen, de VVD en DS'70. In 1972 verloor dit kabinet zijn parlementaire meerderheid door het aftreden van de bewindslieden uit DS'70. De hierop gevolgde Tweede Kamerverkiezingen en de vorming van het kabinet-Den Uyl brachten opnieuw heftige spanningen binnen de ARP. Biesheuvel trok zich terug uit de politiek. In zijn bekende rede op het eerste CDA-congres in 1975 deed de voorzitter van de AR-Tweede Kamerfractie, mr. W. Aantjes, een krachtige poging om de traditionele - en de evangelisch radicale richting op één lijn te brengen.

In zijn beschouwing over de ontwikkelingen na 1970 blijft Van den Berg in de Epiloog van dit boek wat aan de oppervlakte. Op zichzelf is dit -gelet op het behandelde tijdvak 1956-1970- wel te billijken. Ik plaats echter een vraagteken bij de typering van Biesheuvel als modern pragmatisch politicus 'die flirtte met het evangelisch radicalisme'. Dit kan misschien gelden voor zijn optreden als lijst-

trekker in de verkiezingscampagne van 1967 maar niet voor zijn fractievoorzitterschap in de periode 1967-1971. Hier stond Biesheuvel voor de taak om een fractie waarin naast 'traditionelen' als M.W. Schakel ook radicalen of radicaal georiënteerden zaten (mr. J.N. Scholten, drs. J. Boersma, dr. B. Goudzwaard) tot een eenheid te brengen. Daar is hij destijds uitstekend in geslaagd. Wellicht was het oordeel van de auteur over Biesheuvel iets genuanceerder uitgevallen als hij hem persoonlijk om nadere informatie had gevraagd. Dit is, blijkens de lijst van geïnterviewde personen, echter niet gebeurd.

Op diverse plaatsen wordt in dit boek de belangrijke rol onderstreept die prof. mr. W.F. de Gaay Fortman vanuit een loyale maar onafhankelijke positie, vele jaren in de ARP heeft gespeeld. Er verschenen de afgelopen jaren reeds enkele publicaties over hem. Hij is zeker een wetenschappelijke biografie waard. Nu de papieren van De Gaay Fortman recentelijk bij het Historisch Documentatiecentrum van de VU zijn gedeponeerd is hiervoor een goede basis gelegd.

Ik besluit deze recensie met een citaat uit de rede die mr. A.B. Roosjen als waarnemend voorzitter hield op het Partijconvent van 17 juni 1967. Hij betoogde onder meer: "De ARP -dat wil ik u voorhouden- was nooit een partij die de gezapige rust als een prijzenswaardig goed beschouwde en gelijk een Issaschar als een bonkige ezel tussen de stallingen placht neer te liggen ziende dat de rust goed is". Van den Berg heeft met zijn boeiende dissertatie de juistheid van deze uitspraak treffend geïllustreerd.

H. van Spanning